

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE BİR SINIR HATTI: AĞASAR (AKHİSAR) VADİSİ*

*Hava KIRAN***

ÖZ

1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'nun diğer bölgeleri gibi Doğu Karadeniz de akın akın Türkmen akınlarına maruz kalmıştır. Anadolu'da Moğol istilasının yaşandığı XIII. yüzyılda ise Türkiye Selçuklularının güç kaybetmesi ile Doğu Karadeniz'in Türkleşme sürecinin konar-göçer Türkmen akınları ve göçleriyle devam ettiğini görmekteyiz. XIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Rumlara karşı yürüttüğü mücadelelerle kendinden söz ettiren Çepniler, adım adım Doğu Karadeniz Dağlarını ve vadilerini ele geçirerek XIV. yüzyılda Ağasar Vadisi'nin güneyinde yükselen yaylalık alanlarda varlığını hissettirmeye başlamıştır. XIV. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren Ağasar Vadisi, Rumlarla Çepniler arasında bir tampon bölge haline gelmişti ve vadinin batı yamacındaki dağlar ile vadi bitimindeki yaylalık alanlar Çepnilerin hâkimiyet sahasının en doğu ucunu oluşturuyordu. Bu çalışmada, Ağasar Vadisi'ni çevreleyen dağlık, yaylalık alanlardaki yoğun Çepni-Türkmen faaliyetleri sonucunda Ağasar Vadisi'nin adeta bir sınır hattına dönüşme süreci üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Ağasar Vadisi, Türkler, Rumlar, Çepniler.

A BORDER LINE IN THE EASTERN BLACK SEA REGION: AĞASAR (AKHİSAR) VALLEY

ABSTRACT

Following the 1071 Battle of Malazgirt, the Eastern Black Sea Region, along with other territories in Anatolia, experienced a series of Turkmen attacks. In the 13th century, Anatolia experienced the Mongol invasion, which resulted in the decline of the Turkish Seljuks' authority. This period also witnessed the ongoing Turkification of the Eastern Black Sea region, as evidenced by the occurrence of nomadic Turkmen attacks and migrations. The Chepni community gained recognition through their resistance against the Greeks, which began in the latter part of the 13th century. Subsequently, they expanded their influence in the upland regions located to the south of the Ağasar Valley, gradually asserting control over

* *Gönderim Tarihi:*08.08.2023. *Kabul Tarihi:* 09.09.2023.

** *Yüksek Lisans Öğrencisi,* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, SAMSUN. hava.kiran.61@gmail.com, *ORCID:*0009-0005-3276-1394.

the Eastern Black Sea Mountains and valleys during the 14th century. Starting from the latter part of the 14th century, the Ağasar Valley assumed the role of a territorial division separating the Greeks from the Chepni people. The mountainous regions situated on the western side of the valley, along with the highland lands located at the valley's terminus, marked the easternmost extent of the Chepni's sphere of influence. This study aims to highlight the transformation of the Ağasar Valley into a border region due to the significant activities of the Çepni Turkmen community in the rugged highlands around the valley.

Keywords: Trabzon, Ağasar Valley, Turks, Greeks, Chepnis.

Giriş

Genellikle yerleşimlerin akarsu vadileri boyunca uzandığı Karadeniz Bölgesi'nde Doğu Karadeniz Dağlarının batısındaki Harşit Çayı ve Değirmendere vadilerinin şekillendirdiği dağlık alan içinde akan akarsulardan biri de Ağasar Deresi'dir.¹ Günümüzde Trabzon ilinin en batı ucunda yer alan ve sahilde Beşikdüzü ve kıyıya yaklaşık 15 km uzaklıkta bulunan Şalpazarı ilçelerinin bulunduğu Ağasar Vadisi, batısında Giresun'a bağlı olan Çanakçı, Görele ve Eynesil ilçeleriyle; güneyde Gümüşhane iline bağlı olan Kürtün ilçesiyle; doğusunda ise Trabzon'a bağlı olan Tonya ve Vakfikebir ilçeleri ile çevrilidir.² Bu vadiye ismini veren dere ise, Sis Dağı'nın doğu eteklerinden çıkarak bu günkü Şalpazarı ilçesinden geçip; sahilde Beşikdüzü ilçe merkezinin batısından denize dökülmekte olup, güney-kuzey yönünde konumlanmıştır. Günümüzde 60 kadar köy bulunan vadi boyunca kuzey-güney istikametinde ilerlediğimizde Şihkıranı ayırımından batıya dönerek Giresun'la komşu olan Sis Dağı Yaylası'na, vadinin bitimindeki Erikbeli Geçidi'nden ise Harşit Vadisi'ne veya Kadırğa Yaylası üzerinden Zigana Geçidi'ne ulaşabiliriz. Ayrıca Erikbeli Geçidi'nden kuzey istikametinde ilerleyerek Tonya, Düzköy ve Akçaabat'a da ulaşabilmekteyiz.³

Anadolu'da insan faaliyetlerinin tarihi Paleolitik çağın başlarına kadar gitmekle birlikte Ağasar Vadisi'ni de içine alan Trabzon ili coğrafyasında çok az denecek sayıda Paleolitik çağı aydınlatacak buluntuya sahibiz. Bunun nedenleri arasında bölgenin çok dağlık olması ve gür bitki örtüsüyle kaplı olmasını,

¹ Nedim İpek, "Osmanlıdan Cumhuriyete Şalpazarı Kazasının İdari Yapısı ve Nüfusu", *Şalpazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, s.125.

² Mehmet Zaman-Salih Birinci-Sibel Yılmaz Bayraktar, "Şalpazarı İlçesinin Coğrafyası", *Şalpazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, s.15.

³ Mustafa Reşat Sümerkan, "Mimari ve İşlevsel Özellikleriyle Ağasar Vadisi'nde Geleneksel Köy Evleri", *Şalpazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, s.385.

bölgede fazla arkeolojik çalışmaların yapılmamış olmasını,⁴ bir zamanlar tatlı su gölü olan Karadeniz'in yaklaşık on bin yıl önce su seviyesinin yükselmesiyle kıyı şeridinin tamamen sular altında kalmış olmasını sayabiliriz.⁵ Bu olumsuzluklara rağmen Kılıç Kökten, 1945 yılında Ordu'dan Rize'ye kadar yaptığı bilimsel araştırmalarda hiçbir buluntuya rastlamadığını belirtmekle birlikte Trabzon il sınırları içinde 31'i suni, 3'ü doğal 34 mağaranın varlığından söz etmektedir.⁶ Trabzon ili coğrafyasında Ağasar Vadisi'ni ilgilendiren çalışma ise P.M. Dolukanov'un 1997 yılında yaptığı yüzey araştırmasıdır. Bu araştırmada Dolukanov, Beşikdüzü- Şalpazarı arasındaki bir kaya sığınağında çakmak taşı aletler bulunduğunu ve buluntuları Ayasofya Müzesi'ne teslim ettiğini belirtmekle birlikte, bu çakmak taşı aletler teslim edildiği söylenen müzede bulunamamıştır.⁷ Korkuthan Mahallesi'nin sınırlarında yer alan bu kaya sığınağı 2021 yılında tekrar ziyaret edilmiş ve bölgedeki taş ocağı nedeniyle bu buluntu alanının tamamen ortadan kalktığı gözlemlenmiştir. 2021 yılında Ağasar Vadisi'ni çevreleyen vadilerden Fol Vadisi'nde ise Kaledere Batı Mağarası'nda Orta Paleolitik-Üst Paleolitik'in erken evresine tarihlenen obdisyen ve çakmak taşından yontma taş buluntularına rastlanmış, ayrıca Düzköy ilçesinde de zengin yontma taş buluntuları ele geçirilmiştir. Ağasar Vadisi'nde, Doğancı Mahallesi'nin güneyindeki Arpalık Mağarası'nda ise her hangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Şalpazarı ilçesinin bir mahallesi olan Dereköy'de rastlanan ve mezar odası olduğu tespit edilen kaya odaları ile Kireç Mahallesi'ndeki kaya odalarının Helenistik- Roma dönemlerine tarihlendirilmesi önerilmektedir.⁸

Ağasar/Akhisar Vadisi'yle ilgili Osmanlı öncesine ait bilgilerin bir hayli tartışmalı olduğunu görmekteyiz. Özellikle yerleşim tarihine baktığımızda antik çağlara inen bir yerleşim yerinin varlığı kesin olarak bilinmemektedir. Vadinin sahil kesiminde bulunan Eski Görele Kalesi (Eynesil Kalesi) ile Yoros Burnu'na kadar olan arada Ağasar, Fol, Kirazlık, Gilida (Kaleköy/ Yalıköy), İşkefiye dereleri boyunca bazı küçük yerleşmelerin olabileceği tahmin edilmektedir.⁹ TYAP (Trabzon İli Protohistorik Dönem Yüzey Araştırmaları) kapsamında 2021

⁴ Osman Emir, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Serander Yayınları, Trabzon 2011, s. 31-32.

⁵ Sinan Kılıç, Serkan Demirel ve Hülya Çalışkan Akgül, "Kadim Trabzon Üzerine Yeni Arkeolojik Gözlemler: "Hadrian Limanı" *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2021, C: 15, S: 30, s 410.

⁶ Osman Emir, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, s.33; Sinan Kılıç, "Ağasar ve Çevresindeki Arkeolojik Kalıntılar", *Şalpazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, s.340-341.

⁸ Hülya Çalışkan Akgül-Sinan Kılıç-Serkan Demirel-Erkan Yılmaz, "Trabzon İli Yüzey Araştırması 2021 Yılı Ön Sonuçları" *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2022, C: 8, S:14, s. 63.

⁹ Feridun M. Emecen, *Şalpazarı, Şalpazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, s.44.

yılında yapılan yüzey araştırmaları esnasında incelenen Beşikdüzü- Yumru-tepe'deki buluntular bu görüşü destekler niteliktedir.¹⁰

Doğu Karadeniz'de yaşayan halklarla ilgili ilk bilgiler kolonizasyon dönemine ait olmakla birlikte, bize ulaşan kaynaklardan bu dönemde Doğu Karadeniz vadileri boyunca birbirinden bağımsız yaşayan ve Yunan kolonistlerin barbar diye tarif ettikleri Makronlar, Khalybler, Driller, Mossynoikler, Tibarenler olarak adlandırılan halkların yaşadığını öğrenmekteyiz.¹¹ Araştırmacılar arasında bu yerli halkları konumlandırma konusunda bazı tartışmalar olsa da bilinen bir gerçek var ki Ağasar Vadi boyunun Drillerin ve Mossynoiklerin hâkimiyet sahası içinde olduğu gerçeğidir. Zamanla bu halklar Hıristiyanlığın da etkisiyle Doğu Roma/Bizans halkının bir parçası haline gelecektir. Ağasar Vadisi ise kaynaklarda sessizliğini koruyacak ta ki XIII. yüzyıldan itibaren Ağasar Vadisi'nin güneyindeki dağlardaki yaylalık alanlarda Türkmen varlığı kendini hissettirene kadar.¹²

Ağasar Vadisinin Sınır Hattı Haline Dönüşmesi

820'lerde Haldiya teması adı altında yönetsel bir ifade kazanan Karadeniz'de Trabzon vadilerine baktığımızda yedi merkezi vadinin ya banda, ya da kilise bölgesi olarak kendi alt kültürlerini geliştirdiklerini görmekteyiz. Bu vadileri batıdan doğuya doğru Harşit Çayı, Akçaabat-Kalemina Dere, Trabzon, Maçka-Hamsiköy, Yomra, Sürmene, Rize olarak sıralayabiliriz. Bu vadilerden Harşit Vadisi hariç diğer vadiler 1461 yılına kadar 820'lerden kalma idari yapısını korumuştur. Harşit Vadisi'ne baktığımızda ise büyük bir kısmının Türklerin eline geçtiğini; Komnenosların, Türklerin Zigana-Maçka hattından sahile ulaşmasını engellemek için XIV. yüzyıl ortalarından itibaren Torul Dukalığı adı altında siyasi bir yapı oluşturduğunu görmekteyiz. Vadinin kilit noktası olan Torul'da bir nevi savunma hattı görevi gören Torul Dukalığı, bu tarihten itibaren 1479 yılına kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır.¹³

¹⁰ Çalışkan Akgül- Kılıç- Demirel- Yılmaz, "Trabzon İli Yüzey Araştırması 2021", s. 67.

¹¹ Ksenophon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, Çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974, s.141-164; Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası KitapXII-XIII-XIV*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s.28-28; Arrianus, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati(ArrianiPerplusPontuEuxini)*, Çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.21; İbrahim Telliöğlü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004, s.42-44; Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK Basımevi, Ankara 2001, s.11; Osman Emir, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, s. 69-77.

¹² Feridun M. Emecen, *Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü*, Serander Yayınları, Trabzon 2010, s.35-36.

¹³ Anthony A. M. Bryer, "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", Çev. M. Sibel Dinçel-Murat Keçiş, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 16/16, 2014, s.180; Bekir Sarıyıldız, "Torul Derebeyleri: Kabasitaslar (1355-1479)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 2/2, 2021, s. 238-248.

Ağasar Deresi'nin şekillendirdiği Ağasar Vadisi'nin iskân tarihi Trabzon'un diğer vadileriyle benzerlik gösterse de sosyal/etnik yapının oluşumu ve tarihi gelişmeler açısından farklılıklara sahiptir.¹⁴ Bugün Beşikdüzü ve Şalpaazarı ilçeleri ile temsil edilen Ağasar /Akhisar Vadisi'nin tarihi hakkında literatürde doğrudan bir bilginin bulunmaması çok büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bölgeyle ilgili en eski bilgileri bize sunan tahrir kayıtları son derece önemlidir. Bu defterler ışığında Ağasar Vadisi, Trabzon'un batısında daha çok Giresun ve Kürtün yörelerinin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Trabzon'un batısı ve güneyinde yer alan Akçaabat ve Maçka'ya değil; Giresun bölgesiyle ilişkilendirilen Çepni/Kürtün vilayetine dâhil edilmekte, daha doğrusu sınırında yer almakta ve bu yörelere organik olarak bağlı bulunmaktadır. Bu organik bağ bugün dahi varlığını korumakta ve "Çepni Kültürü" söylemiyle ifade edile gelmektedir.¹⁵

Bugün Beşikdüzü ilçesinin batısında Ağasar Deresi'nin denize döküldüğü yerdeki limanın mendirek başlangıcında bulunan kale kalıntısı halk arasında Çeşmeönü Kalesi diye adlandırılmaktadır.¹⁶ Bryer ve Winfield buranın Libiopolis olduğunu düşünmekte ve yerleşim tarihini klasik ve Ortaçağ'a tarihlemektedirler.¹⁷ Eski denizcilik haritalarında Eski Görele Kalesi ile Yoros Burnu arasında bir demir atma yeri gösterilmekte ve bu yerin yani Yaşlı Pliny (MS.23-79)'nin saydığı kalelerden Liviopolis'in, Çeşmeönü Kalesi olduğuna şüphe yoktur.¹⁸ Yerleşim tarihinin M.Ö. I. yüzyıla kadar indirebileceğimiz Liviopolis'ten 500 yıl sonra geçen Clavijo, burayı Viopoli olarak nakletmiş ve bir bakıma buradaki yerleşimin sürekliliğine işaret etmiştir. Osmanlı tahrir kayıtlarında yazılan Yavabolu'nun burası olduğu açıktır ve Ağasar Vadisi'nin ilk yerleşim birimi olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.¹⁹ Evliya Çelebi ise 1640 yılında uğradığı Trabzon'dan²⁰ seyahatnamesinde bahsederken Çeşmeönü Kalesi'nden Popoli nahiyesi ismiyle bahsetmiş ve Görele Kalesi'nden sonra büyük bir körfezde kurulmuş, yer yer harap kalelerinden, bakımlı köylerinden bahsetmektedir.²¹

¹⁴ Feridun M. Emecen, "Etnik ve Sosyal Bir Sınır Olarak Ağasar Vadisi Yerleşim Tarihi Üzerine Görüşler", *Şalpaazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Serander Yayınları, Trabzon 2018, s. 44.

¹⁵ Feridun M. Emecen, *Doğu Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi*, s. 16-20.

¹⁶ Sinan Kılıç, "Liviopolis'den Şarlı'ya Beşikdüzü'nün Tarihi Coğrafyası", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 10, S: 20, 2016, s.23.

¹⁷ Anthony Bryer-David Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, C: I, Çev. İsmail Köse, TTK Yayınları, Ankara 2020, s.295.

¹⁸ Kılıç, "Liviopolis'den Şarlı'ya", s. 26.

¹⁹ Emecen, "Etnik ve Sosyal Bir Sınır Olarak Ağasar Vadisi Yerleşim Tarihi Üzerine Görüşler", s. 45.

²⁰ Veysel Usta, *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 1999, s.49.

²¹ Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi C: 2, Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2008, s.96.

Tarihi kaynaklar araştırıldığında Roma ve Bizans dönemlerinde dahi sessizliğini koruyan Ağasar Vadisi, XIII. yüzyıldan itibaren bölgenin yaylalık ve dağlık kesimlerinde Türkmen gruplarının ortaya çıkışıyla bu sessizliğini bozmaya başlamıştır.²²

1071 yılından sonra meydana gelen göçler ve XIII. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşen ikinci göç dalgası sonucunda Karadeniz'in sahillerine bakan yüksek kesimler ve yaylalar ile bu yüzyılda ortaya çıkan Trabzon Komnenos Krallığı'nın sınır boyları derinden etkilenmiştir. 1300'lü yıllarda Panaretos kroniği ve daha az bilgi sunmakla birlikte Selçuklu kaynaklarından, Ağasar Vadisi'nin bu dönemde adeta bir sınır hattına dönüştüğünü ve Türkmenlerin için gaza alanı haline geldiğini söyleyebiliriz.²³ Çeşmeönü Kalesi'ne açılan Ağasar Vadisi, Komnenoslar ve Türkmenler arasında bir geçit yeri olmuş ve XV. yüzyıl tahrir kayıtlarından ise vadi içerisinde bir yerleşim yerinin bulunmadığı tespit edilmiştir.²⁴

XIV. yüzyıl boyunca Çepni Türkleri, bölgede yürüttükleri faaliyetler sonucu Hacıemiroğulları Beyliği altında teşkilatlanmış ve bu yöreyi etki alanına almışlardır. 1486 tahrir kayıtlarına baktığımızda Çepnilerin, Eynesil- Kürtün, Giresun-Tirebolu, Dereli arasındaki bölgede yoğun olarak yaşadığı görülmekte ve Türkmenler bu yöreyi Osmanlıdan çok önce XIV. yüzyıldan itibaren gelip yurt tutmuşlardır. Sınırlarını çizdiğimiz bu bölgede nüfusun ezici çoğunluğu Çepnilere ait olmakla birlikte Yüreğir, Alayundlu, Eymür ve Döğer boylarına ait Türkmenlerin varlığı da bilinmekte ve bu Türkmenler Kürtün'den hareket edip Harşit Vadisi'ni takip ederek Karadeniz'e ulaşmışlar ve vadinin her iki tarafını yurt edinmişlerdir. Bu yörede Hristiyan köyü görülmemekte ve Hristiyanlar bilhassa Görele ve Tirebolu kalelerinde oturmaktadırlar.²⁵

Necati Demir, kaynak belirtmeden Kürtün'de bulunan Süme Kalesi'nin 1313 yılında Hacıemiroğulları'nın eline geçtiğini belirtmektedir.²⁶ O, bu kalenin fethiyle Bayram Bey'in 1313 tarihinde Trabzon'da bir pazar yerine yaptığı saldırı²⁷ arasında bağlantı kurmuş olmalıdır. Fakat bilinen bir gerçek var ki

²² Emecen, *Doğu Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi: Ağasar Vadisi*, s.36; Necati Demir, *Tarihi Süreç İçinde Karadeniz Bölgesi*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s.140-142; Murat Keçiş, "Trabzon İmparatorluğu Tarihçisi Mikhael Panaretos ve Eseri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 6, S: 12, 2012, s.30-31. İbrahim Telliöğlü, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2022, s.101-110.

²³ Emecen, "Etnik ve Sosyal Bir Sınır Olarak Ağasar Vadisi Yerleşim Tarihi Üzerine Görüşler", s.46. Keçiş, "Trabzon İmparatorluğu Tarihçisi Mikhael Panaretos ve Eseri", s.30-32; Anthony A. M. Bryer, "Rumlar ve Türkmenler", s.217-221; Telliöğlü, *Tarih Boyunca Karadeniz*, s.101-110.

²⁴ Kılıç, "Ağasar ve Çevresindeki Arkeolojik Kalıntılar", s.344.

²⁵ Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s.45.

²⁶ Demir, *Tarihi Süreç İçinde Karadeniz Bölgesi*, s.142.

²⁷ İbrahim Telliöğlü, *Tarih Boyunca Karadeniz*, s.103. Bkz. Anthony A. M. Bryer, "Rumlar ve Türkmenler" makalesinin Türkçe tercümesinin sonunda Ek 1: Panaretos'un Rumları ve

Bayram Bey, Harşit Vadisi'ne geldiği yıllarda Yukarı Kelkit boylarında kalabalık Çepni boyları yaşamaktaydı.²⁸ Harşit Çepnilerinin Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları'nın kontrolü altında olmadıkları, Şebinkarahisar'ın güney ucuna ulaşım kolaylığının da verdiği avantajla Şebinkarahisar'daki Çobanoğulları'yla bir ittifak içinde olabilecekleri düşünülmektedir.1336 yılında Çobanlı Şeyh Hasan'ın ve 1379'da Şebinkarahisar hâkimi Kılıçarslan'ın Trabzon üzerine yürüdüğünde, Harşit Çepnilerinin ona destek verdiği muhtemeldir.²⁹

Günümüzde Özkürtün Beldesi'nin 4 km kuzeybatısında bulunan Süme Kalesi, Erikbeli Yaylası-Kadırğa Yaylası- Tonya üzerinden Vakfikebir'e bağlanmaktadır.³⁰ Ayrıca Erikbeli Yaylası, batı ve doğuya doğru kuzey istikametinde akan iki akarsu (Ağasar-Fol) havzasını birbirinden ayıran eşikte ve eşik sahasının etrafında yer almakta³¹ve Erikbeli Geçidi'nden yukarı devam eden ve güneydoğu istikametindeki yaylalardan Zigana Geçidi'ne ulaşan bir yol vardır.³² Trabzon'a ulaşım da stratejik önemde olan Zigana- Maçka hattının Torul'da derebeylik kuran Kabasitasların elinde³³ olmasına rağmen Türkmen Beylerinin 1313'ten sonra Maçka ve Trabzon'a sık sık akınlar düzenlemeleri dikkat çekmektedir. Hacıemiroğulları Beyliğinin kurucusu Bayram Bey'in 1332 yılında Hamsiköy'e kadar gelmesi ve başarısızlığa uğrayarak geri dönmesi, Akkoyunluların 1341 ve 1343 yıllarındaki Trabzon akınları, yine 1348 yılındaki Akkoyunlu Turalı Bey ile Erzincan ve Bayburt Beyleri ve Çepni Beyi'nin başarısızlıkla sonuçlanan Trabzon kuşatması, aynı şekilde 1358'de Hacı Emir Bey'in Maçka ve çevresine akın düzenlemesi ve birçok ganimetle geri dönmesi,1361 yılında Bayburt hâkimi Hoca Latif'in başarısız Trabzon akını gibi örneklere baktığımızda; Türkmenlerin sık sık Trabzon'a akınlar düzenlemeleri, hatta Trabzon şehrini kuşatmaları ve başarısız olduklarında dahi geri çekilmeyi başarabilmeleri³⁴ Kürtün'den Kadırğa Yaylası yoluyla Zigana ve Maçka'ya inen

Türkmenleri başlığı altında Panaretos'un naklettiklerinin tercümesi verilmiş olup burada Bayram Bey'in 1313 yılında Komnenoslara ait çadır tezgâhlarını ele geçirdiği nakledilmiştir.

²⁸ Sümer, *Çepniler*, s.130; Coşkun Kökel, "Güveç Abdal Ocağı Üzerine Bir değerlendirme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 35, 2005,s.52; Necati Demir, "Orta Ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri İle Güvenç Abdal Ocağı'nın Kuruluşu" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 63, 2013, s.80.

²⁹ Süleyman Pekin, *Harşit Havzasında Çepniler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s.52.

³⁰ Hüseyin Yurttaş, "Gümüşhane/Kürtün'deki Kültür Varlıkları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15/38, 2008, s.187.

³¹ Aysen Gönül Ekşioğlu-Halil İbrahim Zeybek, "Yayla Turizmi Açısından Bir İnceleme: Kürtün Yaylaları (Gümüşhane)", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,12/3, 2021, s.1300.

³² Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, C: I, s. 289.

³³ Saryıldız, "Torul Derebeyleri: Kabasitaslar (1355-1479)", s. 238-249.

³⁴ Bahaeddin Yediylidiz, *Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, Kültür Yayınları, Ordu 2018, s.50-51; Tellioglu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, ss.101-110; Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, TTK, Ankara

yayla yollarının Türkmenler tarafından kontrol edildiğinin bir göstergesidir. Aksi takdirde Türkmen Beylerinin bu kadar kolay Trabzon'a kadar ulaşmaları ve başarısız olduklarında dahi geri çekilmeyi başarmaları mümkün olamazdı. Bu da bize Ağasar Vadisi'nin daha iskâna açılmadan yaklaşık yüz yıldan fazla bir zaman öncesinde, vadinin güneyini çevreleyen yaylalarda yoğun bir Türkmen-Çepni faaliyetinin olduğunu göstermektedir.

Clavijo, 1404 yılında Semerkand'a yolculuğu sırasında Trabzon'dan ayrıldıktan sonra Kabasitasların kalesine uğramış ve kalenin çevresinde Türklerin saldırılarından endişe edildiğinden kervana askerlerin eşlik ettiğini ve bu askerlerin yol üzerinde kervanın önünde keşfe çıktıklarını nakletmektedir.³⁵

15 Aralık 1361 yılında Hacı Emir Bey'in Trabzon Krallığı'nın elindeki Giresun'a hücum etmesi ile aynı tarihlerde Yukarı Kelkit boylarında yaşayan Çepnilerin, kuzeye doğru ilerleyerek Tirebolu'nun doğusundan akan Harşit deresine yakın yerlere yerleşmeleri ve kışlaklarını yukarı Harşit'e kurlmaları, bölgeyi güneyden ve batıdan Çepnilerin nasıl bir abluka içine aldıklarının da bir göstergesidir. Trabzon Sancağı tahrir kayıtlarından, bu gelişmelerin yaşandığı yıllarda Bedreme Kalesi'ni, Melik Ahmed adında bir Kürtün Beyi'nin fethettiği tespit edilmiştir.³⁶ 1486 tarihli tahrir defterindeki bazı anekdotlar sayesinde bu bilgiye ulaşmaktayız ancak kalenin ne zaman fethedildiğine dair bilgi bulunmamaktadır. 1456 yılından biraz önce fethedilmiş olma ihtimali yüksektir. Bu kalenin fethedilmesiyle Harşit Çayı'nın Karadeniz'e açılan kapısının doğu tarafı Türkmenlerin eline geçmiş bulunmaktadır. Ağasar Vadisi ise Çepni beylerinin yoğun olarak faaliyet gösterdikleri bu bölgenin en doğu ucuydu. Sahildeki kaleler müstahkem olmaları nedeniyle Çepni Beylerine direnebilmişler fakat hinterlandları tamamen Çepnilerin kontrolüne girmişti.³⁷

Panaretos'un naklettikleri ışığında 1363-1365 yıllarında Trabzon'da ve Trabzon'a yakın olan Türkler arasında veba salgını nedeniyle pek çok can kaybının yaşandığını biliyoruz. Bu süreçte Komnenos hükümdarı Maçka ve Akçaabat'ın yaylalarını gezmiş;1367 yılında ise Değirmendere güzergahını takip

2013, s.97-99. Bkz. Anthony A. M. Bryer, "Rumlar ve Türkmenler" makalesinin Türkçe tercümesinin sonunda Ek 1: Panaretos'un Rumları ve Türkmenleri başlığı altında Panaretos'un Türklerle ilgili naklettiklerinin tercümesi verilmiş olup Panaretos Trabzon'a yapılan Türk akınlarını nakletmiştir

³⁵ Clavijo, *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat*, Çev. Ö. R. Doğrul, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1975, s.66.

³⁶ M.Hanefi Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2012, s.367; M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Basımevi, Ankara 2002, s.358; Demir, *Tarihi Süreç İçinde Karadeniz*, s.166; Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, s. 266-267.

³⁷ Emecen, "Etnik ve Sosyal Bir Sınır Olarak Ağasar Vadisi Yerleşim Tarihi Üzerine Görüşler", s. 42; Bekir Sarıyıldız, "XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Trabzon Rum Devleti'nin Batı Sınırları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 16, S: 32, 2022, s.465-469.

ederek Maçka'dan Spelia (İspela/Ocaklı)'ya, buradan da Fikanoy (Phianoe) yaylasına geçmiş; buradan Haşka, Düzköy, Visera güzergahından Akçaabat'ın batısındaki Ahanda'da, dört gün Akkoyunlu emirinin misafiri olmuştur. Bu durum bize Tonya ve Ağasar Vadisi'nin üst yaylalık kesimlerinin daha o tarihte Akkoyunlulara bağlı Türkmen gruplarının kontrolünde olduğuna işaret etmektedir.³⁸ Bu bilgiler ışığında Ağasar Vadisi'nin batısında yoğun bir Çepni faaliyeti söz konusu iken, Ağasar Vadisi'nden sonra Akçaabat'a bağlanan yaylalık alanların Akkoyunluların nüfus alanında olduğunu söyleyebiliriz.

Panaretos'un kroniğine baktığımızda XIII. yüzyıl sonu ve XIV. yüzyılın ilk yarısında Trabzon ve Giresun dağlarında yoğun bir Akkoyunlu, Çepni faaliyeti görmekteyiz. Türkmenlerin, Ağasar Vadisi'ni de kapsayan bu coğrafyadaki faaliyetleri sonucunda XIV. yüzyılın başlarında Maçka, Torul ve Kürtün'e uzanan dağlık kesim ve bu dağlık kesimi sahile bağlayan vadiler Türkmen kontrolüne girmekle birlikte; Komnenoslar, Türkmenlerin sahile inmelerini engellemek için geçit yerlerine birbirini gören ve sahille bağlantılı küçük kaleler inşa etmişlerdir. Ağasar Deresi'nin denizle buluştuğu noktada bulunan Çeşmeönü Kalesi'nin güneyindeki Kalegüney Kalesi ve biraz daha içerdeki Kalecik Kalesi bunun ilginç bir göstergesi olarak kalıntıları günümüze ulaşmıştır.³⁹ Araştırmacılar Kalecik Kalesi'ni, "Geç Bizans" yapısı olarak, Kalegüney (Şahmelik) Kalesi'ni de "Geç Roma-Erken Bizans" yapısı olarak tanımlamaktadırlar.⁴⁰ Liviopolis (Çeşmeönü Kalesi)'ten iç bölgelere giden yol güzergâhını belirlerken vadi içlerinden değil de, günümüzde daha az kullanılan vadi sırtlarındaki köy yolları üzerinden kurgulamak gerekir. Şu halde, bu kalelerle Komnenosların Ağasar Vadisi'nin güneyindeki yaylalara, eski madenlere ve dağ geçitlerine giden yollarını güvence altına almak istediklerini görmekteyiz.⁴¹

Panaretos'un naklettiklerine göre III. Aleksios, 1380 yılının şubat ayında Harşit Çepnilerine karadan ve denizden düzenlediği seferde ordusunu ikiye ayırmış, 600 piyadeyi Bedrama (Petroma) Kalesi'ne gönderirken, kendisi de ordunun diğer kısmıyla Harşit Çayı'na girmiştir.⁴² Çepni kışlağının bulunduğu

³⁸ Emecen, *Doğu Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi*, s. 40; Keçiş, "Trabzon İmparatorluğu Tarihçisi Mikhael Panaretos ve Eseri", s.31; Anthony Bryer, "Rumlar ve Türkmenler", s.202-203; İbrahim Tellioglu, *Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme* *Electronic Turkish Studies* 2/2, 2007, s.659-661.

³⁹ Emecen, *Doğu Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi*, s.39.

⁴⁰ Kılıç, "Ağasar ve Çevresindeki Arkeolojik Kalıntılar", s.344-345.

⁴¹ Kılıç, "Liviopolis'den Şarlı'ya", s.36; Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, C: I, s.286.

⁴² İbrahim Tellioglu, *Kommenosların Trabzon Hakimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Serander Yayınları, Trabzon 2009, s.113. Bkz. Anthony Bryer'in, "Rumlar ve Türkmenler"

Yukarı Harşit'e gelen III. Aleksios birçok Türk'ü katledip çadırları yakmış, Türklerin elindeki Hıristiyan esirleri kurtarmış ve bazı hafif gemileri geri almayı başarmıştı. Bedrama Kalesi'ne giden askerler ise Kürtün-Süme Kale'ye kadar ilerlemiş, burada yağma ve katliamda bulunmuş ancak kısa sürede toparlanan Çepniler saldırıyı püskürtmeyi başarmıştır. Yüzün üstünde Türk'ün ve kırk iki de Komnenosların kayıp verdiği bu sefer bize Tirebolu'nun çevresi ile güneyinin, Harşit Çayı'nın ve Ağasar ve Fol Vadilerinin güneyindeki yaylalık alanların Çepnilerin elinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁴³

Sahil yoluyla Fol ve Ağasar derelerini geçip Harşit'e gelen ve burada ordusunu ikiye ayıran III. Aleksios, Çepnilerin kışlaklarını yıktıktan sonra Ağasar ve Fol derelerinin sahildeki düzlük kesimlerinde ordusunun geri kalanını beklemeye başlamıştı. Ordunun ikinci kısmı ise imparatorla buluşmak için Harşit'ten Ağasar Vadisi'ne giren geçitleri geçerek sahile inmeye çalışmış ve onları takip eden Çepniler de bu geçitlerden geçmiştir.⁴⁴ Ordunun diğer kısmıyla birleşmek isteyen askerlerin bugünkü Büyük Liman sınırları içerisinde olduğu anlaşılan ve bugün yeri tam olarak tespit edilememiş olan Sthlabopiastes sahiline ulaşmak için Erikbeli geçidini aşarak Fol Deresi'nden (belki de Ağasar Vadisi'nden) bugünkü Vakfikebir mevkiine geldikleri açıktır. Ancak askerler III. Aleksios'un ordusundan daha erken sahile ulaşmışlar ve onları takip eden Çepniler tarafından hezimete uğratılmışlardır.⁴⁵ Buradan anlaşıldığı üzere Ağasar ve Fol derelerinin üst kısımlarındaki Çepni varlığı kroniklere yansiyacak kadar kendini hissettirir olmuştur.

Ağasar Vadisi ile ilgili tartışma yaratan diğer bir husus ise Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyd'in Trabzon seferi sırasında izlediği yol güzergâhıdır.⁴⁶ Bu konuyla ilgili detaylı bilgi veren birinci elden kaynaklar Chalkokondyles ve Aşıkpaşazade'nin aktardıklarıdır. Ayrıca Budak Munşî Kazvî'nin Sefevi Kroniği ve Kadı Ahmed Gaffari'nin Tarih-i Cihan Ârâ adlı eserlerinde de Şeyh Cüneyd'in faaliyetleri hakkında bilgiler mevcuttur.⁴⁷

makalesinin Türkçe tercümesinin 222-223. sayfalarında Ek 1: Panaretos'un Rumları ve Türkmenleri başlığı altında Panaretos'un bu konu hakkında naklettikleri tercüme edilmiştir

⁴³ M.Hanefi Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz*, s.367-368. Bkz. Anthony A. M. Bryer'in, "Rumlar ve Türkmenler" makalesinin Türkçe tercümesinin sonunda yayınlanan Ek 1: Panaretos'un Rumları ve Türkmenleri başlığı altında Panaretos'un bu konu hakkında naklettiklerinin tercümesi bulunmaktadır.

⁴⁴ Emecen, *Doğu Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi*, s.41; Bkz. Anthony A. M. Bryer'in, "Rumlar ve Türkmenler" makalesinin Türkçe tercümesinin sonunda Ek 1: Panaretos'un Rumları ve Türkmenleri başlığı altında Panaretos'un bu konu hakkında naklettiklerinin tercümesi bulunmaktadır.

⁴⁵ Bryer- Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topoğrafyası*, C: I, s.262; Bryer, "Rumlar ve Türkmenler", s.223-224.

⁴⁶ Emecen, *Doğu Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi*, s.41

⁴⁷ Rustam Suhukurov, "Şeyh Cüneyd Safevi'nin Trabzon Seferi (M.1456/H.860)", Çev. Murat Keçiç, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 5, S: 9, 2010, s.146-148; Kadı

Şeyh Alaaddin Ali döneminde Şii bir maiyete bürünen Erdebil Tekkesi veya Safeviye Tarikatı olarak bilinen tarikatın başına Şeyh Alaaddin Ali'den sonra Şeyh Şah İbrahim geçmiş; onun ölümünden sonra ise posta oğlu Cüneyd yerine, kardeşi Cafer oturmuştur.⁴⁸ Muhtemelen 1448 yılında Şeyh Cafer tarafından Erdebil'den sürülünce 49 Anadolu'ya gelen Cüneyd, ünlü bir tarikat şeyhi ve bir seyyid gibi dolaştığı Anadolu'da birçok göçebe ve köylü Türk'ü kendine mürid yapmıştır.⁵⁰

Aşıkpaşazade'nin aktardıklarına göre Cüneyd, Sultan Murad'dan "Kurt Beli'ni" yurt tutmak için istemiş; olumsuz yanıt alınca Konya'ya gitmiş. Fikirleri sebebiyle tahkikata uğrayan Cüneyd; Konya'dan Varsaklara, Halep'e ve Canik'e gelmiştir.⁵¹ Canik'te Cüneyd, Muhammed Beg adında birinin yanında misafir olmuş ve burada kendine ordu kurarak Trabzon'a 1456 yılında sefere çıkmıştır. Burada Muhammed Beg'in kim olduğu sorusu akla gelmektedir. Fallmerayer ve Hinz, bu kişinin Samsun'da bir Osmanlı yöneticisi olduğu savını öne sürmüştür. Bu sav genel olarak kabul görmeye beraber Rustam Suhukurov, Şeyh Cüneyd'in Osmanlı topraklarında barınamayacağını belirtmekte, bu kişinin İspir Emiri Muhammed Emir Seyyid olmasını daha akla yakın bulmaktadır. Cüneyd'in Trabzon seferinde izlediği rotayı da destekler mahiyette muhtemelen Koyulhisar, Karahisar, Akşehir ve Şirin kalelerinin bulunduğu alanda; Osmanlı ve Karakoyunlu etkilerinin olmadığı bir yerde aranması gerektiğini öne sürmektedir. Şeyh, Bayburt'tan değil Halidiya ve Trikoma üzerinden ya da doğu hattı boyunca Trabzon'a hareket etmiştir.⁵² Telliöğlü, Hinz ve Fallmerayer'e paralel bir çizgide Şeyh Cüneyd'in yukarı Kelkit bölgesinden Canik'e gelerek Taceddinoğlu Mehmed Bey'e misafir olduğunu ve burada müridlerini silahlı bir şekilde toplayarak, Taceddinoğlu Mehmed Bey'le Trabzon seferine çıktığını belirtmektedir.⁵³

Chalkokondyles'e göre IV. John, Şeyh Cüneyd'i karşılamak için şehirden çıkarak batıdaki Kordyle'ye gitti. Burada Kapanion olarak adlandırılan ve daha

Ahmed Gaffarî, *Tarih-i Cihan Ârâ Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler*, Ter. Buket Gündüz, Bilge Kültür Sanat, 2023, s.73-74; Aşıkpaşazade Ahmet Aşıkî, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Notlandırın Âli Bey, Matbaa-i Âmire 1332, s.264-267.

⁴⁸ Ahmet Taşğın-Öner Atay, "Erdebil Tekkesi İki Şeyhinin Seyahati ve Sonuçları: Dede Hoca Alaaddin Ali ve Torun Şeyh Cüneyd'in Erdebil Dışında Kalan Türbeleri", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*, 2018, <https://cms.hacibayram.edu.tr/> (15.03.2023), s.578.

⁴⁹ Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd WV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev. Tefvik Bıyıkhoğlu, TTK, Ankara 1992, s.15-16.

⁵⁰ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara 1992, s.7,10.

⁵¹ Taşğın-Atay, "Erdebil Tekkesi İki Şeyhinin Seyahati ve Sonuçları", s. 582-583; Aşıkpaşazade Ahmet Aşıkî, *Tevarih-i Âl-i Osman*, s.264-267.

⁵² Suhukurov, "Şeyh CüneydSafevi'nin Trabzon Seferi", s.148-155.

⁵³ Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti*, s.129.

batıda bulunan Meliares Boğazı'nda Şeyh'in Ordugâh kurduğunu öğrendi. Askerler, Kutsal Burun'u geçerek Kapanion istikametinde yol aldılar.⁵⁴ Donanma da orduya eşlik ediyordu. Kara ordusuna Mesochaldion prensi Pansebastos Alexander komuta ediyordu. Donanmanın karaya asker çıkarması esnasında bir fırtına koptu ve gemileri sahilden uzaklaştırdı. Bunu fırsat bilen Şeyh taarruza geçerek Pansebastos ve oğlu ile otuz askeri öldürdü ve çoğunu esir aldı. Bundan sonra Aya Fakos Manastırı'na karargâh kuran Cüneyd, daha sonra Trabzon'u kuşatmıştır.⁵⁵ Bu kayıttan anlaşıldığı üzere Şeyh'in Trabzon'a yürüdüğü sırada ordugâh kurduğu ve denize çıkışı olan Meliares Boğazı, Kordyle'nin batısında kalıyor. Hirisantor ve Fallmerayer⁵⁶ bu dar geçidi Ağasar Vadisi'ne konumlandırmıştır. Bryer ve Winfield ise bu geçidi Fol Deresi'nde Tonya ile deniz arasına konumlandırmıştır.⁵⁷ Şey Cüneyd'in, Ağasar ve Fol derelerini içine alan bir bölgede ordugâhını kurmuş olması muhtemeldir. Ayrıca Şeyh Cüneyd'in sahile hangi yolu izleyerek geldiği sorusu akla gelmektedir. Ağasar Vadisi'ndeki mevcut kalelerden birisinin MeliaresGeçidi'ni gösteriyor olması muhtemel ise Ağasar Vadisi'nin ilk Türkmen nüfusunun Şeyh Cüneyd'in maiyetindeki Çepniler olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁸ Şeyh Cüneyd'in Trabzon seferi sırasında askeri gücünün oluşturan unsurların Mehmet Bey'in askerleri yanında Giresun ve Kürtün bölgelerindeki Çepnilerden oluştuğu ve Ağasar ile Vakfikebir dolaylarında toplanarak harekete geçtikleri anlaşılmaktadır.⁵⁹

1380 yılında III. Aleksios'un Çepniler üzerine yaptığı seferdeki gibi Şeyh Cüneyd de Philabonites vadisinden geçip Erikbeli geçidini aşarak sahile inmiş. Bir kez daha Komnenos askerleri buluşamayarak aynı yerde aynı akıbete uğramışlardır.⁶⁰ 1456 yılında Trabzon'u kuşatan Şeyh Cüneyd, Hızır Bey'in komuta ettiği Osmanlı ordusunun Trabzon'a gelmekte olduğunun haberini alması üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmış ve bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶¹

1486 tarihli Trabzon tahrir kayıtlarında geçen Akçaabat'a bağlı İle (Akçaköy) Köyü'nde toprak sahibi bir Hıristiyan köylüyle ilgili "Erdevil Şeyh geldiği vakit katl" ibaresi, Şeyh Cüneyd'in dönüş yolunda kullandığı yolu bulmamız açısından bize ipucu sağlamaktadır. Bu kayıt bize Şeyh Cüneyd'in

⁵⁴ Bryer- Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s. 289.

⁵⁵ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, s.20-21; Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Çev. Ahmet Cevat Eren, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 236.

⁵⁶ Jakob Philip Fallmerayer, *Doğudan Fragmanlar*, Çev. Hüseyin Salifoğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s.168.

⁵⁷ Bryer-David, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s. 289.

⁵⁸ Emecen *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi*, s. 45.

⁵⁹ Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus*, s. 368; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu*, s. 236.

⁶⁰ Bryer- Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s. 290.

⁶¹ Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti*, s. 130.

Akçaabat'ta İle ve Horcorot köylerinin bulunduğu vadiden geçtiğini kesin olarak tanımlanmaktadır. Maçka'nın batısındaki Fikenoy yaylasından Sera Deresi'ne inen ve Akçaabat ile Trabzon arasındaki Serasor'dan denize ulaşan yol güzergâhını takip etmiştir. Şeyh Cüneyd muhtemelen dönüş yolunda anayolun paralelindeki bu yolu kullanmıştır.⁶² Bu yolla muhtemelen Kadırğa Yaylası'nı geçerek ErikbeliGeçidi'nden HarşitVadisi'ne⁶³ ulaşmıştır.

Şeyh Cüneyd'in başarısız Trabzon seferinden beş yıl sonra Trabzon seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet, Kelkit civarında ordusunu ikiye ayırmış; veziri Mahmut Paşa'nın yönettiği kısım batı yönünde, sultanın komuta ettiği kısım ise doğu yönünde hareket ederek bilinen yol güzergâhlarından farklı bir güzergâh izlemiştir. Komnenos hükümdarının kaçmasını önlemek isteyen Sultan, Vezir Mahmut Paşa'nın komuta ettiği kısmı sol kol yönünde önden göndermiş; batı yönünde ilerleyen vezir, Ulu Şiran (Cihieriana) üzerinden hareket etmiştir. Ulaşılan bir el yazmasındaki nottan vezirin ordusunun bu günkü Alınyayla Köyü yakınlarından geçtiği anlaşılmakta; bu da bize Vezir'in Torul rotasından değil de Çepni yaylalarına tırmanıp Balaban Dağı'nı geçerek Erikli ve Ermek'ten inmiş olabileceğini göstermektedir. Vezir de, Şeyh Cüneyd'in Trabzon seferinde kullandığı Süme Kale civarından geçmiş olması muhtemeldir. Vezir, gerektiğinde Çepnilerin kılavuzluğundan yararlanmış olabilir.⁶⁴ Zira buralarda yoğun bir Çepni nüfusu yaşamakla birlikte Zigana dağlarının güneyindeki bazı dağlık bölgelerde Hıristiyan nüfus da yaşamaktaydı.⁶⁵ Mahmut Paşa, Trabzon vadilerine inene kadar olabildiğince Türkmenlerin kontrolündeki alanları kullanmış ve Kürtün-Süme Kale'den geçtikten sonra büyük oranda Şeyh Cüneyd'in de takip ettiği rotalara yakın rotalar kullanarak Trabzon'a ulaşmıştır.⁶⁶ Zaten Haçka ve Kadırğa Yaylası üzerinden Zigana sırtlarına veya Trikoma bandonuna giden uygun rotalar vardı ve bu rotalar Panaretos'un aktardıkları ışığında on dördüncü yüzyıldan beri kullanılıyordu.⁶⁷ 1461 yılında Kürtün-Tirebolu-Eynesil-Giresun-Dereli arasındaki kırsal kesime hâkim olan Çepnilere fetihten sonra zeamet ve tımar gibi dirlikler verilmesi fetih esnasında yararlılık gösterdiklerine işaret etmektedir.⁶⁸

Bugün bu bölgede yaylacılık yapan Çepniler tarafından söylenegelen Kadırğa Yaylası'ndaki üstü açık camiinin, Fatih Sultan Mehmed'in bir cuma

⁶² Emecen, *Doğu Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi*, s. 46.

⁶³ Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s. 87.

⁶⁴ Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s.116-119.

⁶⁵ Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:14, s.74.

⁶⁶ Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s.119.

⁶⁷ Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s.87.

⁶⁸ Mutlu Kaya-Cevdet Yılmaz, "Kültür Coğrafyası ve Kültürel Miras Açısından Doğu Karadeniz'de "Otçu Göçü Geleneği ve Kadırğa Otçu Şenlikleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, S: 71, s. 70.

günü ordusuyla buraya gelmesi ve burada Cuma namazını kıldığı yerin cami olarak o günden beri kullanılageldiği söylemi,⁶⁹ belki de 1461'de Kadırga Yaylası civarından geçen Mahmud Paşa'nın idaresindeki ordunun⁷⁰ hatırasına bir göndermedir. Günümüzde Kadırga başta olmak üzere bu yaylalara baktığımızda Kürtün dışında Ağasar (Şalpazarı ve Beşikdüzü) başta olmak üzere Tonya, Vakfikebir, Eynesil, Espiyeli Çepnilerin yoğun olarak kullandıklarını görmekteyiz.⁷¹

Sonuç

Günümüzde yoğun bir şekilde Çepni-Türkmen kültürünün izlerini taşıyan Ağasar Vadisi'nin tarihi süreçte nasıl Çepni yurdu olduğu sorusu cevap beklemektedir. Arkeolojik veri azlığı nedeniyle vadi boyunca tarih öncesi insan faaliyetleri konusunda bir yargıya varmak mümkün olamamakla birlikte yakın tarihlerde vadi içerisinde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen kaya mezarları bize en azından Helenistik- Roma döneminde vadide bazı insan faaliyetlerinin olduğunu ipucunu vermektedir. Antik kaynaklara baktığımızda ise vadiyle ilgili hiçbir bilginin olmadığını görmekteyiz ancak Ağasar Vadisi'nin çevresindeki vadilerdeki insan faaliyetlerini nakleden antik eserlerden koloniler çağında Ağasar Vadisi'nin Maçka-Torul hattında hüküm süren Drillerin ve Giresun vadilerinde hüküm süren Mossynoiklerin etki alanında olduğunu söyleyebiliriz.

XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ağasar Vadisi'nin güneyinde ve batısında yükselen dağların konar-göçer Türkmen boylarının faaliyet sahası haline gelmesiyle vadi de canlanmaya başlamıştır. Vadinin batı tarafında Hacımiroğulları Beyliği altında teşkilatlanmış olan yoğun Çepni faaliyetleri gözlemlenirken, güneyinde ise Hacımiroğulları ve diğer boylarla işbirliği içinde olan Kürtün Çepnilerinin yoğun faaliyetlerini görmekteyiz. Vadinin doğu yakasındaki dağlarda ise XIV. yüzyılda yoğun Akkoyunlu faaliyeti gözük-mektedir. Hıristiyan ahalî ise yoğun Türkmen baskısı sonucu daha çok sahil kesimine çekilmek zorunda kalmışlardır.

Torul- Maçka hattının Komnenosların elinde olmasına rağmen XIV. yüzyıl boyunca yoğun bir şekilde Trabzon'un Türkmen akınlarına maruz kalması Trabzon'a ulaşan vadilerin etrafındaki yayla yollarının Türkmenlerin eline olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca Panaretos'un aktardıklarına bakılırsa XIV. yüzyılın sonunda Ağasar Vadisi'nin batı ve güneyindeki bütün kırık alanlar Çepnilerin eline geçmiş bulunmaktadır. III Aleksios'un 1380 yılındaki seferi de Çepnileri buralardan atmaya yetmemiştir. 1456 yılında Şeyh Cüneyd'in

⁶⁹ <https://karadeniz.gov.tr/kadirga-yaylasi-ustu-acik-cami-2> (25.06.2023).

⁷⁰ Bryer-Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, s.119.

⁷¹ Ekşiöğlü-Zeybek, "Yayla Turizmi Açısından Bir İnceleme", s.1302.

Trabzon seferi bize Rumlarla Türkler arasında Ağasar ve Fol vadilerinin bir geçit yeri haline geldiğini ve Erikbeli Geçidi ve bu geçidin etrafındaki yaylalık alanların Çepniler tarafından kontrol edildiğini açık bir şekilde göstermektedir. 1461 yılında ise Vezir Mahmut Paşa'nın ordusunu, bu yaylalardaki Çepnilerden yararlanmak istediği için Şeyh Cüneyd'in izlediği rotaya yakın bir rotayla Trabzon önlerine götürdüğü muhtemeldir.

XV. yüzyıl tahrir kayıtlarından vadi boyunca hiçbir yerleşim yerinin olmadığını gördüğümüz Ağasar Vadisi'nin, Osmanlı'nın Trabzon'u fethiyle Rumlarla Türkmenler arasında sınır olma özelliği ortadan kalkmış ve Çepnilerin yerleşik hayata geçerek sıfırdan kendi sosyo-kültürel özellikleri doğrultusunda kurdukları bir iskân mahalli haline dönüşmüştür.

KAYNAKLAR

ARRIANUS, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, Çev. Murat Arslan, OdinYayıncılık, İstanbul 2005.

AŞIKPAŞAZADE Ahmet Âşîkî, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Notlandıran Âli Bey, Matbaa-i Âmire, 1332.

BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, TTK Basımevi, Ankara 2002.

_____, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etik Yapısı*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2012.

BRYER, Anthony A. M., "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası, Çev. M. Sibel Dinçel-Murat Keçiş, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 8, S: 16, 2014, ss.177-232.

_____, David Winfield, *Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserleri*, C: I, Çev. İsmail Köse, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

CLAVİJO, *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat*, Çev. Ö. R. Doğrul, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1975.

DEMİR, Necati, "Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri İle Güvenç Abdal Ocağı'nın Kuruluşu" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 63, 2013, ss.77-110.

_____, *Tarihi Süreç İçinde Karadeniz*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.

EKŞİOĞLU, Ayşen Gönül- ZEYBEK, Halil İbrahim, "Yayla Turizmi Açısından Bir İnceleme: Kürtün Yaylaları(Gümüşhane)", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/3, 2021, ss.1298-1308.

EMECEN, Feridun M.,“Etnik ve Sosyal Bir Sınır Olarak Ağasar Vadisi Yerleşim Tarihi Üzerine Görüşler”, *Şalpaazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, ss.43-50.

_____, *Karadenizde Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü*, Serander Yayınları, Trabzon 2010.

EMİR, Osman, *Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi*, Serander Yayınları, Trabzon 2011.

EVLİYA Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, C: 2, Haz. Yücel Dağlı-SeyitAli Kahraman, İstanbul 2008.

FALLMERAYER, Jakob Philip, *Doğudan Fragmanlar*, Çev. Hüseyin Salifoğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

_____, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Çev. Ahmet Cevat Eren, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

HINZ, Walther, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd WV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

<https://karadeniz.gov.tr/kadirga-yaylasi-ustu-acik-cami-2> (25.06.2023).

ÇALIŞKAN AKGÜL, Hülya -KILIÇ, Sinan-DEMİREL, Serkan-YILMAZ, Erkan, “Trabzon İli Yüzey Araştırması 2021 Yılı Ön Sonuçları” *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/14, 2022, ss.57-74.

IŞIK, Adem, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

İNAN, Kenan, “Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/14, 2013, ss.71-84.

İPEK, Nedim, “Osmanlıdan Cumhuriyete Şalpaazarı Kazasının İdari Yapısı ve Nüfusu”, *Şalpaazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, ss. 125-138.

KADI Ahmed Gaffarî, *Tarih-i Cihan Ârâ Osmanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler*, Ter. Buket Gündüz, Bilge Kültür Sanat 2023.

KEÇİŞ, Murat, “Trabzon İmparatorluğu Tarihçisi Mikhael Panaretos ve Eseri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 6, S: 12, 2012, ss.25-38.

_____, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

KILIÇ, Sinan, “Ağasar Vadisi ve Çevresindeki Arkeolojik Kalıntılar”, *Şalpaazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, ss.335-360.

_____, “Liviopolis’den Şarlı’ya Beşikdüzü’nün Tarihi Coğrafyası”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 20, 2016, ss.9-44.

_____, Serkan Demirel-Hülya Çalışkan Akgül, “Kadim Trabzon Üzerine Yeni Arkeolojik Gözlemler: “Hadrian Limanı” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 15, S: 30, 2021, ss. 387-428.

KÖKEL, Coşkun, “Güveç Abdal Ocağı Üzerine Bir değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 35, 2005, ss.47-60.

KSENOPHON, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, Çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974.

MUTLU, Kaya-YILMAZ, Cevdet, "Kültür Coğrafyası ve Kültürel Miraslar Açısından Doğu Karadeniz'de Otçu Göçü Geleneği ve Kadırğa Otçu Şenlikleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, 71, 2018, ss.69-79.

PEKİN, Süleyman, *Harşit Havzasında Çepniler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

SARIYILDIZ, Bekir, “XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Trabzon Rum Devleti'nin Batı Sınırları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 16, S: 32, 2022, ss.459-474.

_____, “Torul Derebeyleri: Kabasitaslar (1355-1479)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 2/2, 2021, ss.238-249.

STRABON, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası KitapXII-XIII-XIV*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

SUHUKUROV, Rustam, “Şeyh Cüneyd Safevi'nin Trabzon Seferi (M.1456/H.860)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 4, S: 9, 2010, ss.145-156.

SÜMER, Faruk, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992.

_____, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

SÜMERKAN, Mustafa Reşat, “Mimari ve İşlevsel Özellikleriyle Ağasar Vadisi'nde Geleneksel Köy Evleri”, *Şalpaazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, s.385-400.

TAŞĞIN, Ahmet-ATAY, Öner, “Erdebil Tekkesi İki Şeyhinin Seyahati ve Sonuçları: Dede Hoca Alaaddin Ali VeTorun Şeyh Cüneyt'in Erdebil Dışında Kalan Türbeleri”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*, 2018, <https://cms.hacibayram.edu.tr/> (15.03.2023), ss.575-594.

TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Electronic Turkish Studie*, 2/2, 2007, ss.654-664.

_____, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004.

_____, *Kommenosların Trabzon Hâkimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Serander Yayınları, Trabzon 2009.

_____, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2022.

USTA, Veysel, *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 1999.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler*, Kültür Yayınları, Ordu 2018.

YURTTAŞ, Hüseyin, "Gümüşhane/Kürtün'deki Kültür Varlıkları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15/38, 2008, ss.185-195.

ZAMAN, Mehmet-BİRİNCİ, Salih-YILMAZ BAYRAKTAR, Sibel, "Şalpazarı İlçesinin Coğrafyası", *Şalpazarı, Tarih, Kültür, İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, Trabzon 2018, ss. 15-42.